УДК 339.924.
JEL F 150

Гаврилюк О. В., д-р екон. наук, проф.

ОБҐРУНТУВАННЯ ВИБОРУ ІНТЕГРАЦІЙНОГО ВЕКТОРА УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Аргументовано необхідність дотримання євроінтеграційного вектора України, розкрито загрози, напрями і сфери співробітництва з ЄС і Росією.

Ключові слова: *глобалізація; нестабільність; анексія; диверсифікація; євроінтеграція.*

У глобальному співтоваристві констатується поява нових трендів та феноменів, які потребують переосмислення й пильного вивчення, оскільки їх ігнорування може спричинити непередбачувані наслідки та загрози. Метою даного даної статті є привернення уваги до нових реалій глобалізації та розкриття/конкретизація напрямів здійснення інтеграції на національному та регіональному рівнях.

Глобальній економіці останнього часту притаманна наростаюча нестабільність. Частота наростання криз та їх дедалі деструктивний вплив на національні господарства супроводжуються виникненням нових політико-економічних загроз, які у т.ч. демонструють відверте ігнорування норм міжнародного права. У "Стратегічному глобальному прогнозі 2030", підготовленому Інститутом світової економіки і міжнародних відносин РАН у 2013 р., до ризиків для Росії було віднесено "Поширення націоналістичних ідей та конфронтаційної самоідентифікації". Хоча й містяться оптимістичні прогнози, згідно яким "Взаємодія світових лідерів у підтримці глобального миру буде переважати над трендами конфліктності", "Зниження ролі військової сили" й "Зміцнення тренду кооперації США, КНР і Росії у сфері глобальної й регіональної безпеки", але, вочевидь, поки що вони не відіграють вирішальної й конструктивної ролі [1]. Дані положення можуть бути екстрапольовані до реалій України, насамперед у зв'язку з подіями в Криму.

Ситуація складна, але замовчувати й тим більше приховувати реальний стан речей і можливі наслідки вельми небезпечно. Швидкоплинність вимагає швидкого й адекватного реагування з боку органів законодавчої і виконавчої влади.

Крим – частина України, яка населена різноманітними націями, перехрестя культур, єдине місце в Європі, де ніколи не було міжетнічних воєн (друге місце займає остів Сицилія, але там наявна монокультура). За стратегічний півострів протягом трьох останніх століть точилася запекла боротьба – за можливість контролювати чорноморський басейн. І надалі слід усвідомити, що під яким би прапором не перебував Крим, його завжди прагнутимуть контролюватимуть наддержави – НАТО, Туреччина, Росія. У даному контексті небезпечною є тема історії, коренів, традицій, культури, ментальності тощо. Нинішня ситуація потребує нового сприйняття, урахування й пристосування до нових швидкоплинних реалій із внесенням корективів у стратегію, абстрагуючись від емоцій. Потребує усвідомлення теза, згідно якої Крим завжди складатиме інструмент політичного тиску боку Росії, що буде вельми хворобливим для України та населення Криму.

5 грудня 1994 р. було підписано Будапештський меморандум – Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї – між Україною, США, Росією та Великою Британією про неядерний статус України. Угода містить пункти, котрі надають Україні гарантії її суверенітету та безпеки, зокрема, положення про необхідність поважати незалежність, суверенітет та існуючі кордони України, а також утримуватися від загрози силою, її використання проти територіальної цілісності/політичної незалежності України. Росія ж демонстративно порушила даний документ.

При нинішньому стані світової економіки, коли в Європі триває рецесія, а провідні міжнародні агенції постійно зменшують прогнозовані темпи росту в різних регіонах, існує велика спокуса списати дані проблеми на загальну ситуацію у світі. Частково це можна пояснити, оскільки на Європу доводиться майже третина українського експорту, і в силу імовірності появи чергової кризової хвилі. Але яким би не був вплив тих або інших кон'юнктурних факторів, досить тривалий рух до економічної стагнації не може не привести до висновку, що в основі тяжкого стану української економіки лежать внутрішні причини – насамперед стан інституціонального середовища, інвестиційного й у цілому підприємницького клімату. Його можна охарактеризувати не просто як недостатньо сприятливий, а як важкий. Останні події – захоплення державних будівель,

погроми й убивства людей на Майдані, військові дії Росії в Криму, заворушення у східних регіонах і загальна політична криза – істотно поглибили політичну й економічну стабільність.

Вже давно набила оскому теза про необхідність поліпшення інвестиційного клімату й зниженні інфляції, що нібито призведе до зниження вартості кредитів, активізації приватного капіталу й появі коштів. У нестабільний (тим більше, з можливими воєнними діями) регіон інвестиції не спрямовуватимуться, без дотримання прозорих правил гри й політичної стабільності це нереально. Крім того, розвинені країни нині перебувають у зоні турбулентності у т.ч. через надмірний дефіцит бюджету. І закономірно постає питання щодо вибору інтеграційного вектора.

Тривалі суперечки із приводу того, з ким краще торгувати – з ЄС або Митним союзом – безглузді. Статистичні дані свідчать, що тільки в одну Росію продається товарів майже стільки ж (24,2 %), скільки в Європу (26,7 %), і втрата кожного із цих партнерів для України буде дуже болючою. У нових реаліях, після анексії Криму, вибір з поміж ЄС або Митним союзом однозначно став на користь євроінтеграційного вектора. Ще в 2011 році автор даної статі акцентував на загрозах, які існують у взаєминах з Росією: "Інтегрування з Росією пов'язано з небезпекою й загрозою національним інтересам і суверенітету, про що свідчать конфліктність її відносин з іншими державами", що було аргументовано на прикладах країн Прибалтики, Грузії, Молдови, Білорусі, В'єтнаму та безпосередньо України [2, с. 108–109].

Значну частину українського експорту до Російської Федерації становить продукція важкої промисловості – застаріла, енергоємна, виробництво якої гальмує розвиток новітніх технологій. Тож українська економіка має й буде переорієнтовуватися. При цьому не варто обмежувати торгівлю з Росією, зокрема – й імпорт її товарів за винятком газу та інших енергоносіїв, від яких слід якнайшвидше відмовлятися. Такий крок є не лише можливим, а й необхідним. Відмова України від російського газу може стати дієвою санкцією проти Росії, яка ввела війська до Криму.

Торгівля з Росією вкрай важлива й для українського машинобудування. У 2013 р. Росією були закуплено локомотиви й рухомий склад на 2,6 млрд. дол. У Європі ж існує багато подібних виробників і постачальників залізничної техніки, включаючи "Сіменс" (Німеччина), тому українські локомотиви там не потрібні. Друга найбільша стаття українського

експорту в РФ – авіаційні турбореактивні двигуни й запчастини, яких у 2013 р. було продано на 609 млн. дол. Збереглися міцні зв'язки двох авіапромів. У той час як ЄС усіляко просуває інтереси власного авіаконцерну "Ейрбас". Тому закупівлі авіадвигунів із країн колишнього СРСР Євросоюзу не вигідна. Велику актуальність складає співробітництво з Росією в галузі авіапрому.

Але й вступ у ЄС не буде безхмарним. З одного боку, він може принести користь, проте, з іншого – супроводжуватися дошкульними втратами для економіки й життєвого рівня населення України.

Загалом, за нашими розрахунками, у довгостроковій перспективі зона вільної торгівлі (ЗВТ) між Україною та ЄС забезпечить щорічне зростання ВВП України на 0,5 %, життєвого рівня на 1,2 %, обсягу експорту до ЄС – на 6,3 %, обсягу імпорту з ЄС – на 5,8 %, а середньої заробітної плати в Україні – на 5,5 %.

Позитивно можна оцінити євроінтеграцію з погляду перспектив для виробників азотних добрив, для яких ЄС складає масштабний новий ринок збуту. Нині при експорті добрив у Європу українські виробники змушені сплачувати імпортне мито в розмірі 6,5 %, що може бути знижено або скасовано після приєднання до ЗВТ. Крім того, членство в останній дає можливість одержання більш дешевих позикових коштів. Це можна проілюструвати на прикладі Меморандуму про надання Євросоюзом Україні 610 млн євро макроекономічної допомоги. Згідно з документом, макрофінансова допомога може бути надана Україні чотирма траншами у сумі 100, 10, 250 та 250 млн євро відповідно. При цьому другий та третій транш може бути перераховано одночасно. Період між наданням першого, другого-третього та четвертого траншів становить не менше 3 місяців. Строк погашення кредиту – не більше 15 років.

Водночас будуть втрати: постраждають виробники унікальної продукції, зокрема, турбін. 80 % їхнього експорту припадає на Росію й переважна частина всіх турбін у Росії українського виробництва. На які до того ж нещодавно запланована заміна реакторів. Це ж стосується й виробників гірничошахтного устаткування: для НПК "Гірничі машини" (м. Донецьк) країни Митного союзу є пріоритетним ринком, втрата якого може означати стагнацію галузі. У Білорусі, Казахстані й Росії активно працюють торговельні підрозділи, сформована мережа сервісно-ремонтних площадок. У числі замовників знаходяться найбільші гірничодобувні компанії.

Має шанси сталева промисловість, 14 % якої припадає на Росію і близько 30 % – на ЄС.

Одним із головних завдань є передбачення можливих сценаріїв/наслідків вступу в ЄС з урахування динаміки цін та становища національних виробників. Так, після відкриття кордонів для європейських товарів в Україні буде мати місце цінова гойдалка. На першому етапі ринок відреагує зниженням цін, у першу чергу подешевшають побутова техніка й деякі продукти харчування – сир, молочна продукція. Але через деякий час ціни на продовольство знову підуть вгору. Ряд вітчизняних підприємств, найімовірніше, не витримають конкуренції й збанкрутують, і скорочення пропозиції приведе до подорожчання. Також слід мати на увазі, що ЄС як торговельний партнер занадто дорогий для середньостатистичного громадянина України. Навіть при відсутності мит продукція з Європи буде не по кишені більшості населення.

Потребується диверсифікація поставок енергоносіїв.

Надмірна залежність від імпорту енергоносіїв, недостатня диверсифікованість джерел і маршрутів поставок, обмежене використання власного енергетичного потенціалу й нових технологій складають серйозні лімітуючи фактори. Україна менш залежна від імпорту паливно-енергетичних ресурсів порівняно з більшістю європейських держав – від Литви й Латвії до Італії з Іспанією, хоча й більше, ніж ЄС у цілому. Ступінь залежності нашої країни від поставок органічного палива не перевищує 60 %, тоді як для ЄС-27 цей показник дорівнює 53 % (нашому рівню приблизно відповідають Німеччина 59 % і Австрія – 69 %). Інша справа, що Україна витрачає на виробництво одиниці продукції вчетверо більше енергії, ніж кожна із країн Старої Європи.

Досвід газових взаємин з Росією показує, що будь-які, навіть найбільш вигідні обіцянки "Газпрому" рано або пізно виявляються програшними для "Нафтогазу". Наприклад, знижка в 100 дол. за тисячу кубометрів, отримана в обмін на пролонгацію угоди про розміщення Чорноморського флоту, через пару років ніяк не змінила ситуацію, при якій Україні вигідніше купувати російський газ не в Росії, а у Польщі або Німеччини. Навіть із урахуванням транспортування навколо України, через Центральну й Східну Європу він обходиться дешевше, ніж при прямих поставках із РФ. І цілком реальним було повторення досвіду Білорусі й Казахстану. Так, угода про зниження цін у випадку з Білоруссю, яка погодилася продати росіянам

"Белтрансгаз", жодним чином не перешкодили Росії через час підняти ціни до практично колишнього рівня.

Один із критеріїв економічної безпеки полягає в тому що, імпорт будь якого товару не повинен перевищувати 25 % із одного джерела. Згідно даних Міндоходів України, в 2013 р. у структурі імпортованого газу 92 % припадало на Росію (вочевидь неявне більш ніж потрійне перевищення), 2,8 % – на Німеччину, 1,5 % – на Австрію й 3,7 % – на інші країни.

Повністю відмовитися від російського газу нереально. Для подолання газової залежності необхідно проведення комплексу заходів щодо збільшення енергоефективності – за рахунок заміни традиційного газу вугіллям українського виробництва й скорочення споживання першого. За три роки (2011–2013) вдалося відчутно знизити його споживання – з 57,7 млрд. куб. м у 2010 р. до 50,3 млрд. у 2013 р. (обсяги споживання впали навіть нижче кризового 2009 г, коли вони склали 51,9 млрд. куб. м).

Посилення напруженості у взаєминах із Росією та анулювання положень угоди щодо ціни на газ у розмірі 268 дол. за тисячу кубометрів означає, що в другому кварталі 2014 р. російський газ для України коштуватиме 410 дол. за тисячу кубометрів. А у зв'язку з ростом цін на нафту на світових ринках у третьому кварталі вона може сягнути 420 дол.

Альтернативою можуть стати поставки газу з Європи, де ціна коливається в залежності від пори року. На початку березня 2014 р. компанія RWE (Німеччина) підтвердила намір поставляти газ Україні у випадку скорочення обсягу поставок з Росії. Відповідно до останніх контрактів Україна могла закуповувати до 10 млрд. кубометрів газу в рік. Ще 10 млрд. кубометрів реально купувати через Словаччину, яка також підтвердила такий обсяг реверса. На цьому всі можливості альтернативних поставок вичерпані.

Але ситуація доволі непроста. Перехід для України на реверсний газ у повному обсязі є нереальним, оскільки потужності газотранспортної системи дозволять одержати з Європи лише близько 10–15 млрд. кубометрів палива. У зв'язку із цим варто звернути увагу й на сезонні коливання вартості газу на європейському спотовому ринку. Оптимальним часом для закачування газу в підземні сховища України є літо й рання осінь, коли ціни на європейському ринку не перевищують 380–390 дол. за 1 тис. кубометрів через зниження попиту. Посилення реверсу можливе лише за рахунок будівництва нових перекачувальних станцій і газопровідних ліній, які потребують приблизно 500 млн євро інвестицій.

Необхідне урахування негативних наслідків вступу в ЄС.

У 2014 р. виповнилося 10 років із вступу в Євросоюз відразу 10 нових держав Східної Європи. 1 травня 2004 р. вступили Угорщина, Кіпр, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Словаччина, Словенія, Чехія й Естонія; у 2007 р. – Румунія й Болгарія, а 1 липня 2013 р. – Хорватія. Необхідно зробити короткий підсумок їхніх втрат від вступу. Головними з них є втрата галузей економіки, нарощування безробіття й зовнішньої заборгованості

Практично припинила існування промисловість Естонії, Латвії й Литви за 10 років. Колишні фабрики перетворилися на склади й торговельні центри, зарплата населення знизилася на 10–15 %. Допомога з боку Євросоюзу надавалася на не безоплатній основі – у борг і під відсотки. У результаті за 2003–2012 рр. зовнішній борг по відношенню до ВВП виріс у Литві з 40 до 78 %, в Естонії – з 64 до 98 %, а в Латвії вдвічі – з 73 до 145 %.

Виявляється, що працювати на віддачу боргів немає кому. Населення цих країн за аналогічний період скоротилося не лише внаслідок природних причин (смертності), а й через масовий від'їзд за кордон: за 2003–2012 рр. з Литві полинуло 450 тис. чол. (14 %), Латвії – 300 тис. (13 %) і Естонії – 60 тис. чол. (5 %).

Подібна ситуація існує не лише у країнах колишнього СРСР. В Угорщині з 10 млн чоловік населення майже 40 % живуть нижче межі бідності. Зовнішній борг виріс до 80 % ВВП. Втрата населення стала стійкою тенденцією. Ще недавно в Угорщині існував наймогутніший аграрний сектор: рослинництво, тваринництво й харчова переробна промисловість – країна з 10 млн населення була здатна нагодувати ще принаймні 30 млн чоловік. Але в підсумку сільгоспвиробництво скоротилося в 9,5 рази. Збанкрутували десятки тисяч фермерів. Євросоюз наповнив місцевий ринок дешевою продукцією й тримав демпінгові ціни, поки не розорилися місцеві виробники.

Ще гірша ситуація в аграрній Болгарії. За останні роки чисельність населення скоротилася з 9 до 7 млн чол., 80 % харчового ринку зайнято низькоякісним імпортом через обмеження з боку Євросоюзу для місцевих аграріїв. 40 % населення Румунії намагається вирватися із злиднів, а майже 3 млн чол. виїхали із країни й не мають намірів повертатися.

Ще не пройшло року після вступу Хорватії в Євросоюз (липень 2013 р.), вже констатуються негативні наслідки: зростання зовнішнього

боргу до 40 млрд. дол. Введення візового режиму на вимогу ЄС із країнами, що не входять у Шенген, знизило кількість туристів на 25 %, що нанесло збитки на сотні мільйонів доларів. Водночас щорічний внесок Хорватії до спільного бюджету Євросоюзу складає 300 млн євро.

З початком кризових явищ в економіці ЄС спеціалізовані країни, що позбавилися від універсальних економік, очікував важкий удар – безробіття й нарощування обсягу неоплачених кредитів. Найбільш яскравим прикладом подібної дестабілізації стала Греція. Основою економіки для країни було визначено туризм. Виконуючи вимоги Євросоюзу, країна послідовно позбувалася від непотрібних для Європи галузей. Традиційні для Греції сільськогосподарські культури, такі як бавовна, виноград й оливки, зазнали масштабного винищування. За кожні 10 соток знищених посадок оливок або винограду з бюджету ЄС компенсація фермерам складала 720 євро. Навпаки, у випадку якщо виробництво тривало, країну очікували суворі штрафи й заборона на реалізацію продукції. У такий спосіб виробництво в сільському господарстві скоротилося в кілька разів.

Не залишилася осторонь від цього процесу й промисловість. Суднобудування Греції, що становило пряму конкуренцію німецькому, очікувало падіння виробництва й закриття ряду підприємств. У підсумку країна, що раніше займала тверді позиції у цій галузі, за роки перебування в ЄС була змушена закупити близько 800 іноземних суден.

На основі цього випливають рекомендації для України:

1. Не слід квапитись із вступом до ЄС, поки не будуть узгодженні й забезпечені передумови, що забезпечують національні інтереси.

2. Не згортати повністю взаємин з Росією, а на основі переговорів зберігати співробітництво у стратегічних сферах, зокрема, в авіаційній промисловості, постачання тепловозів, турбін та інших товарів, які не матимуть попиту в ЄС.

3. Налагоджувати конструктивні взаємини з іншими впливовими учасниками глобальної економіки на кшталт Китаю.

Найближчим часом Україні доведеться вирішувати напрочуд складні й болючі завдання, які напрямки стосуються забезпечення територіального, економічного й фінансового суверенітету. І від послідовності та професійності влади залежатиме успішність розвитку економіки та розв'язання соціальних проблем.

Література:

1. Стратегический глобальный прогноз 2030 / Под. ред. А. Дынкина // [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.imemo.ru/ru/conf/2011/03032011.pdf

2. *Гаврилюк О. В.* Глобалізація й суверенітет: економічні критерії та засоби забезпечення // Фінанси України. – 2011. – № 4.

References:

1. Strategicheskij global'nyj prognoz 2030 / Pod. red. A. Dynkina // [Jelektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: http://www.imemo.ru/ru/conf/2011/03032011.pdf

2. *Havrylyuk O. V.* Hlobalizatsiya y suverenitet: ekonomichni kryteriyi ta zasoby zabezpechennya // Finansy Ukrayiny. – 2011. – № 4.

Надійшла до редколегії 27.02.14

Гаврилюк О. В., д-р экон.наук, проф.

ОБОСНОВАНИЕ ВЫБОРА ИНТЕГРАЦИОННОГО ВЕКТОРА УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНОЙ НЕСТАБИЛЬНОСТИ

Аргументирована необходимость соблюдения евроинтеграционного вектора Украины, раскрыты угрозы, направления и сферы сотрудничества с ЕС и Россией.

Ключевые слова: *глобализация; нестабильность; аннексия; диверсификация; евроинтеграция.*

Gavryliuk O., Ph. D., Professor

RATIONALE OF THE INTEGRATION VECTOR FOR UKRAINE IN THE GLOBAL INSTABILITY

Necessity of observance of an eurointegration vector of Ukraine is argued, threats, directions and spheres of cooperation with EU and Russia are revealed.

The big attention is devoted to disclosing of threats from integration with Russia, especially as a result of military annexation of Crimea, and benefits and probable negative consequences of the joining of Ukraine to EU. Opportunities of reduction of gas dependence of Ukraine due to diversification of import of power resources are shown. Recommendations concerning directions of the external economic strategy of Ukraine are formulated.

Key words: *globalization, instability, annexation, diversification, eurointegration.*